

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/09>

Озадовський І.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УПОРЯДКУВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИМИ СУДАМИ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню проблеми здійснення дискреційних повноважень господарськими судами в контексті принципу правової визначеності. Автор критично оцінює традиційний акцент науковців на подальшому пошуку об'єктивних меж судової дискреції, доводячи, що такі межі апіорі не можуть бути чіткими та універсальними. Обґрунтовується доцільність зосередження уваги не на пошуку меж, а на структурі процесу ухвалення дискреційного рішення та інструментах його впорядкування. У статті звернуто увагу на недостатню розробленість в українській правовій науці процесу вибору дискреційного рішення, а також на вплив суб'єктивних чинників, зокрема когнітивних упереджень, втому, розумового виснаження тощо, на діяльність суду. У роботі запропоновано розмежування судових дискреційних повноважень на істинно-дискреційні та умовно-дискреційні залежно від характеру вибору, що його здійснює суддя. З урахуванням положень національного законодавства та ідей Р. Дворкіна, автор виходить із презумпції існування єдиноправильного рішення в межах умовно-дискреційних повноважень, яке суддя зобов'язаний віднайти. Основну увагу приділено розробленню інструментів упорядкування здійснення господарськими судами дискреційних повноважень: чотирьохланковому алгоритму для вибору найкращого, на думку суду, рішення при реалізації умовно-дискреційних повноважень та трьохскладовому тесту перевірки правомірності рішень, ухвалених у процесі здійснення істинно-дискреційних повноважень, та методології використання контрольних списків. Обґрунтовується, що такі підходи здатні зменшити вплив суб'єктивних факторів, підвищити послідовність і прогнозованість процесу ухвалення дискреційних рішень та сприяти уніфікації судової практики. Окрему увагу приділено доцільності розроблення контрольних списків для оцінки факторів, що впливають на визначення пропорційності. Автор також наголошує на важливості обґрунтування умовно-дискреційних рішень як способу суддівського самоконтролю. Стаття містить пропозиції щодо вдосконалення практики реалізації дискреційних повноважень суду з урахуванням національного та зарубіжного досвіду.

Ключові слова: принцип правової визначеності; дискреційні повноваження; дискреція; судовий розсуд; когнітивні упередження; пропорційність; правовий тест; контрольний список; обґрунтування судових рішень.

Постановка проблеми. Господарські суди наділені широким колом дискреційних повноважень, які в силу вимог принципу правової визначеності повинні мати обмежений характер. У науці і практиці, як правило, робиться акцент на дослідженні об'єктивних меж судової дискреції та оцінці правомірності ухваленого рішення, однак не приділяється достатньо уваги як побудові послідовного та прогнозованого процесу вибору дискреційного рішення, так і впливу сто-

ронніх факторів на суддю, що можуть завадити зазначеному процесу. Водночас деякі зарубіжні дослідники стверджують, що втома, голод чи розумове виснаження може кардинально вплинути на результат ухвалення дискреційного рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дискреційних повноважень суду, а також судового розсуду в останні роки було предметом наукових досліджень О. Гаврилюк, Л. Катеринчук (2022), О.Я. Бойко (2022), О.В. Білостоць-

кого (2023) та ін. Разом із тим зазначені науковці акцентували свою увагу на дослідженні явищ та меж судової дискреції, дискреційних повноважень суду. Своєю чергою суб'єктивні фактори, що впливають на здійснення дискреційних повноважень суду, залишилися малодослідженими. У контексті наведеного варто згадати більш давню статтю Г.П. Мельника «Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи» (2009), у якій були окреслені суб'єктивні межі судового розсуду, в основному – пов'язані з правосвідомістю. Разом із тим закордоном активно дискутуються теми, пов'язані з впливом різноманітних факторів на здійснення правосуддя, зокрема, таких як когнітивні упередження, втома, виснаження, голод тощо. У контексті викладеного варто виділити доробок Шай Данзігера, Джонатана Левавба та Ліори Авнайм-Пессо (2011), напрацювання Мері Сміт, Майкл Б. Хаймана, Сара Е. Редфілд щодо вирішення проблеми упередженості серед суддів (2023).

Також не повністю дослідженим у національній науці є й процес вибору дискреційного рішення, оскільки науковці зазвичай зупиняються на дослідженні меж і оцінці правомірності ухваленого рішення. Разом із тим деяку увагу було приділено питанням обґрунтування дискреційного рішення з боку О.В. Білостоцького та порівняльному аналізу можливих варіантів рішення зі сторони Г.П. Мельника. Однак комплексної теорії вибору дискреційного рішення, зокрема й такої, яка зменшувала б вплив суб'єктивних факторів на суд та сприяла побудові послідовного та прогнозованого процесу вибору дискреційного рішення, запропоновано не було.

Постановка завдання. Ця стаття ставить перед собою завдання напрацювати інструменти впливу на процес ухвалення судових дискреційних рішень з метою забезпечення більшої послідовності, прогнозованості такого процесу, а також мінімізації впливу суб'єктивних факторів на суддівський розсуд, що сприятиме забезпеченню дотримання принципу правової визначеності під час розгляду справи судом.

Виклад основного матеріалу. Дискреційними повноваження у праві визнається можливість діяти за власним розсудом, у межах закону, можливість застосувати норми закону та вчинити конкретні дії (або дію) серед інших, кожні з яких окремо є відносно правильними (законними) [1]. Завдяки дискреції забезпечується індивідуалізація та справедливість вирішення тих або інших ситуацій [2].

Господарські суди наділені широким колом дискреційних повноважень, якими Касаційний господарський суд вважає вирішення питання, зокрема, щодо: визнання причин пропуску процесуальних строків поважними [3]; надання пільг зі сплати судового збору [4]; відстрочення виконання рішення [5]; застосування заходів процесуального примусу [6]; відсторонення арбітражного керуючого (за ініціативою суду) [7]; розподілу витрат на оплату послуг адвоката [8]. При цьому слід зауважити, що дискреційні повноваження суду мають не лише процесуальний вимір, а й можуть бути засобом вирішення спору, як-от, визначення справедливого розміру неустойки [9]. Такий широкий діапазон судових дискреційних повноважень привертає значну увагу до проблеми вибору дискреційного рішення та його правомірності.

Обмеженість дискреційних повноважень є змістовним елементом принципу правової визначеності [10, ст. 418]. Венеціанська комісія наголошує на тому, що дискреція органів влади повинна бути обмежена буквою та метою закону, яким повноваження надаються, а так само іншими елементами верховенства права, приміром, шляхом забезпечення кожному доступу до справедливих процедур у безсторонньому та незалежному суді та шляхом застосування закону послідовно і однаково до всіх і у спосіб, позбавлений свавільності та не позбавлений здорового глузду [11, с. 18].

Перелічені засоби і способи обмеження дискреційних повноважень вказують на те, що межі останніх не матимуть чіткий характер, що своєю чергою створює виклики для правової визначеності та спори між фахівцями щодо допустимого обсягу розсуду. Деякі науковці прагнуть мінімізувати використання судами дискреційних повноважень. О.Я. Бойко, наприклад, узагалі пропонує обмежити дискреційні повноваження загальних судів відкладати попереднє судово засідання [12, с. 60]. З іншого боку О. Гаврилук та Л. Катеринчук пропонують концепцію людиноцентричної дискреції судової влади, практичний зміст якої полягає «у співставленні фактів до принципів права, які сформульовані під час винесення рішення на противагу переважаючому підходу співставлення фактів у справі і норм закону» [13, с. 255], тобто в посиленні ролі принципів права в правозастосуванні для захисту прав людини, що апріорі збільшить судовий розсуд.

Фактично, межами розсуду є об'єктивні та суб'єктивні критерії правомірності прийнятого дискреційного рішення. До об'єктивних критеріїв належать, зокрема правові норми, узагальнення

судової практики, рішення вищих судових інстанцій тощо [14, с. 45].

Порівняно з об'єктивними критеріями перелік суб'єктивних меж судового розсуду є набагато ширшим і включає, зокрема, принципи права та критерії справедливості, відображені у правосвідомості судді; концепцію праворозуміння, притаманну судді, котрий розглядає справу; розуміння суддею власної ролі у правовій системі, соціального та політичного ефекту ухваленого ним рішення. Суб'єктивні межі судового розсуду вказують на те, що кінцевий результат здійснення судом своїх дискреційних повноважень (тобто дискреційне рішення) значною мірою залежить від правосвідомості судді, оскільки саме вона визначає сприйняття суддею наявності дискреційних повноважень, способів та меж їхньої реалізації [14, с. 45-46]. Такі критерії відіграють велике значення, коли мова йде про такі явища, як, наприклад, справедливість.

Присутність суб'єктивних меж обмеження судової дискреції не дає змогу погодитися з такими дослідниками, як, наприклад, О.В. Білостоцьким, які вважають, що необхідно зосередитися на встановленні меж дискреційних повноважень суду [15, с. 113], адже таке видається нерациональним. Науковці з різних країн світу багато років вивчають проблеми дискреційних повноважень, зокрема суду, і якби існувала можливість встановлення їх точних рамок, то вона імовірно уже була б знайдена та реалізована. Більше того, пошук чітких меж дискреційних повноважень не дасть відповіді на те, як обрати правильне рішення з переліку «відносно правильних».

Загальновідомо, що завданням судочинства є вирішення спору за допомогою спеціальних процедур. Р. Познер своєю чергою вважав, що призначенням правової процедури вважається мінімізація сукупності двох видів витрат: «витрат, пов'язаних із помилками» та «прямих витрат» (наприклад, часу адвокатів, суддів та учасників процесу) на забезпечення роботи механізму вирішення правових спорів [16, с. 399-400].

З урахування наведеного, вважаємо, що вимога принципу правової визначеності щодо обмеження дискреційних повноважень із більшою ефективністю може бути реалізована не в результаті пошуків нових меж реалізації суддями дискреційних повноважень, а завдяки розробленню інструментів, які мають вплинути на процес ухвалення дискреційних рішень, зокрема зробивши його більш послідовним та прогнозованим.

Для початку слід повернутися до суб'єктивних меж судового розсуду. Так, малоімовірним є розроблення механізму, який прямо вплине на правосвідомість чи праворозуміння судді. Більше того, реалізація ідеї могла б стати загрозою суддівської незалежності, а також сповільнити розвиток права.

Однак на реалізацію суддівського розсуду значною мірою впливають і інші суб'єктивні фактори, наприклад, втома, розумове виснаження і навіть голод. Так, ізраїльські вчені Шай Данзігер, Джонатан Левавб та Ліора Авнайм-Пессо встановили, що відсоток рішень на користь засудженого у справах про умовно-дострокове звільнення поступово падає з 65% до майже нуля протягом кожної сесії прийняття рішень і раптово повертається до 65% після перерви на обід [17, с. 6889]. Такі висновки у науковій спільноті були сприйняті не без критики [18; 19], і не відомо, чи вони простежуються серед українських суддів.

Водночас у будь-якому випадку вплив сторонніх факторів на суддю в правовій науці визнається [19, с. 601]. При цьому деякі дослідження показують, що сприйнятливості суддів до впливу когнітивних упереджень не є кращою, ніж у населення в цілому. Поширені когнітивні упередження, які, як правило, впливають на суддів, включають (1) упередження щодо підтвердження, коли з наданням довіри до інформації, що збігається з існуючими переконаннями особи, відбувається знецінення іншої інформації, (2) упередження «сліпої плями», які полягають у тому, що особа вважає, що упередженими можуть бути усі, крім неї, (3) упередження через надмірну самовпевненість та інші [20]. Мінімізація впливу зазначених суб'єктивних факторів, упорядкування розумових процесів суддів, є не лише важливою, а й осяжною ціллю, порівняно з пошуком чітких меж суддівської дискреції.

Для того, щоб прослідкувати один із способів досягнення зазначеної цілі, звернімо увагу на справу № 905/2199/20, у якій перед Східним апеляційним господарським судом постало питання, чи задовольняти клопотання розпорядника майна про відсторонення керівника боржника. Суд зауважив, що відповідне повноваження має дискреційний характер і передбачає втручання в майнову сферу боржника, на яку розповсюджуються гарантії Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, а тому можливість реалізації судом дискреційних повноважень з такого втручання передбачає наявність: законних підстав, легітимної мети та пропорційності між захо-

дами втручання і захищуванням загальним правом суб'єкта господарювання (в особі відповідних органів) [21]. Фактично суд застосував розроблений ЄСПЛ [22] добре відомий національним правникам трискладовий тест щодо наявності підстав для втручання у право власності.

Використання різноманітних тестів отримало популярність також у США. Ці правила визначають не тільки сам процес прийняття судових рішень, але й те, як юристи досліджують та структурують свої аргументи [23, с. 5]. Деякі тести містять різні частини, такі як елементи, які сторона повинна виконати, або фактори, що враховуються судом [24].

Таким чином, правові тести фактично подібні до контрольних списків. Останні можливо визначити як список необхідних елементів, справ, які потрібно зробити, або пунктів, які слід розглянути, що використовується як нагадування [25, с. 17]. Контрольні списки набули великої популярності у різних галузях: від медицини до будівництва та авіації [26], при чому в останньому випадку використання контрольних списків передбачено регуляторними органами [27, с. 21]. Справа в тому, що контрольний список (1) слугує допоміжним засобом для пам'яті, (2) пом'якшує вплив втоми, стресу та відволікаючих факторів, (3) стандартизує виконання завдань різними користувачами, (4) забезпечує дотримання прийнятих або рекомендованих найкращих практик та (5) сприяє комунікації [27, с. 25]. Використовуються контрольні списки і в праві, наприклад, Венеціанською комісією [28].

З урахування наведеного вважаємо, що впровадження тестів / контрольних списків посилить якість здійснення судами дискреційних повноважень, оскільки сприятиме напрацюванню подібних підходів, поширенню кращих та уніфікації існуючих практик, а також послаблюватиме вплив когнітивних факторів та упереджень на діяльність суддів, що забезпечить більш послідовне та прогнозоване правозастосування.

При чому варто зауважити, що підґрунтя для впровадження тестів з метою перевірки дискреційних повноважень певною мірою прослідковується в національній доктрині. Так, наприклад, О.В. Білостоцький стверджує, що специфіка дискреційних повноважень полягає в тому, що орган влади, при їх реалізації, зокрема: (1) переслідує лише ту мету, задля якої його наділено такими повноваженнями; (2) забезпечує належну рівновагу між несприятливими наслідками, які його рішення може мати для прав, свобод чи інтер-

есів осіб, та переслідуваною при цьому метою; (3) забезпечує послідовне застосування загальних приписів з одночасним врахуванням конкретних обставин кожної справи [15, с. 124].

Однак перед тим як запропонувати власну відповідь описаній проблематиці, варто зауважити про те, що аналіз дискреційних повноважень суду вказує на те, що останні поділяються на два види, які ми назвемо істинно-дискреційними та умовно-дискреційними повноваженнями. Нижче буде продемонстровано, як приналежність до одного з двох видів прямо впливає на порядок їх здійснення.

Запропонована класифікація є наслідком того, що національна правова система базується на параметрах, що узгоджуються з теорією Р. Дворкіна про те, що навіть у складних справах завжди є однозначна правильна відповідь, адже коли «правила з підручника» у судді закінчилися, то він повинен базувати своє рішення не на неправових стандартах чи нормах, а радше на тому, що можна назвати правовими принципами [29, с. 1168-1169]. Так, українські суди, щонайменше загальної юрисдикції, не створюють право [30], при цьому відмова в правосудді з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини, заборонена (ч. 11 ст. 11 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України)) [31]. Таким чином, вирішуючи спір чи правове питання національні суди у будь-якому випадку застосовують, а не створюють норми права, а отже, останнє повинно завжди містити правильну відповідь.

І хоча Р. Дворкін, стверджуючи про єдину правильну відповідь, акцентував увагу на складних справах, у яких жодне усталене правило не диктує рішення [29, с. 1171], наведене міркування в умовах України з вищевикладених причин слід поширити також на випадки, коли, за деякими виключеннями, про які піде мова далі, законодавство України наділяє суд дискреційними повноваженнями.

Такий висновок змушує визнати, що більшість дискреційних повноважень мають умовний характер, тобто є **умовно-дискреційними повноваженнями**. Уявимо суддю, який вирішує питання про зменшення для заявника судового збору, що належить сплатити, до суми, зазначеної у клопотанні. Добросовісний суддя, вирішивши, що клопотання обґрунтоване, зобов'язаний задовольнити його. Тобто для судді, який приймає рішення, декількох альтернативних однаково правильних варіантів відповіді не існує. Віднесення таких повноважень

до дискреційних обґрунтовується тим, що в неочевидних ситуаціях правильність поглядів різних осіб має суб'єктивний характер, а тому декілька варіантів рішення вважаються допустимими.

Однак є дискреційні повноваження, які передбачають можливість існування багатьох правильних варіантів рішення, зокрема, у свідомості судді. Так, для організації, забезпечення та керування розглядом та вирішенням справи суд наділяється організуючим розсудом [32, с. 43-45, 60-61]. П. 1 ч. 5 ст. 13 ГПК України встановлює нормативну основу для здійснення судом організуючого чи, з лінгвістичної точки зору більш коректного, організаційного розсуду, передбачаючи, що суддя керує ходом судового процесу [31].

Тобто суддя, реалізуючи організаційний розсуд, скоріше не вирішує правове питання, як при здійсненні умовно-дискреційних повноважень, а виконує просту управлінську функцію. Так, за умови дотримання передбачених законом строків розгляду справи суддя, як правило, не обмежений в обранні дати та часу судового розгляду. Відповідно призначення засідання на 10.30 в понеділок чи 12.10 у вівторок буде однаково правильним. Такі повноваження є *істинно-дискреційними*.

Як зазначалося вище, на кожне правове питання, яке вирішуються за допомогою умовно-дискреційних повноважень, існує одна дійсно правильна відповідь. Однак наведене не означає, що вона може бути легко ідентифікована, а ухвалене дискреційне рішення – скасоване просто з мотивів того, що суд вищої інстанції учинив би інакше. Натомість теза полягає в тому, що суддя, реалізуючи дискреційні повноваження, завжди повинен ретельно шукати ідеальне, на його думку, рішення.

З урахуванням викладеного пошук суддею правильного рішення під час реалізації умовно-дискреційних повноважень має здійснюватися у формі чотирьохланкового алгоритму. Так, суддя має (1) встановити чіткі межі дискреційних повноважень, визначених не недискреційними положеннями закону (*етап пошуку нормативно визначених меж*); (2) з'ясувати мету, задля якої суд наділили відповідними повноваженнями (*етап визначення легітимної мети*); (3) визначити можливі варіанти дискреційного рішення, що узгоджуються з метою повноважень (етап 2) та перебувають у нормативно визначених межах судової дискреції (етап 1), обов'язково розглянувши пропозиції/вимоги учасників справи (заінтересованих осіб); (4) здійснивши порівняльний аналіз можливих варіантів [14, с. 46], віднайти

дискреційне рішення, яке найкраще забезпечуватиме баланс приватних і, за наявності, публічних інтересів (*етап пошуку найбільш збалансованого рішення*).

Однак для реалізації істинно-дискреційних повноважень не можливо надати алгоритм вибору суддею найкращого дискреційного рішення, тому що такого з точки зору права не існує, а тому в цьому випадку слід зосередитися на пошуках механізму перевірки суддею правомірності обраного ним дискреційного рішення. Спростивши чотирьохланковий алгоритм, сформулюємо наступну формулу трьохскладового тесту: (1) чи діяв суд в конкретному випадку на підставі, в межах повноважень та у спосіб, встановлений недискреційними положеннями закону (*критерій законності*); (2) чи переслідував при цьому суд мету, задля якої його наділили такими повноваженнями (*критерій легітимної мети*); (3) чи забезпечує суд розумний баланс між приватними і, за наявності, публічними інтересам (*критерій пропорційності*).

Звертаючись до структури чотирьохланкового алгоритму та трьохскладового тесту, варто відзначити, що їх першими та найбільш простими складовими є етап пошуку нормативно визначених меж та перевірка на відповідність критерію законності відповідно, оскільки при їх здійсненні необхідно звернути увагу головним чином на ті межі дискреційних повноважень, що сформовано з достатньої чіткістю і які виключають необхідність пошуку відповіді на питання, що охоплюються наступними етапами та критеріями.

Наступним кроком, як зазначалося вище, має бути з'ясування мети, з якою суд було наділено дискреційними повноваженнями, перевірка варіанту (варіантів) рішення на предмет того, чи вони вважаються наслідками реалізації повноважень суду за призначенням. Для цього необхідно порівняти мету норми та намір судді. Як правило, аналізований варіант реалізації дискреційних повноважень витримує перевірку критерієм легітимної мети.

До протилежного випадку можливо віднести ситуацію, що трапилася у справі № 908/859/22, у якій суд першої інстанції ухвалою відклав підготовче засідання до завершення правового режиму воєнного стану, з чим не погодився апеляційний суд [33]. Безперечно право судді відкладати розгляд справ або робити перерви в судових засіданнях є дискреційним повноваженням [15, с. 162]. Однак із положень ч. 2 ст. 182; п. 3 ч. 2 ст. 183; ч. 3 ст. 216 ГПК України вбачається, що саме усунення

короткострокових разових перешкод в належному проведенні судового засідання є метою відкладення підготовчого засідання. Водночас зупинення провадження у справі, на відміну від відкладення розгляду справи (підготовчого засідання), здійснюється без зазначення строку, до усунення обставин, які зумовили зупинення провадження [34]. Тому відкладення підготовчого провадження до завершення воєнного стану, тобто на невизначений період, означало б реалізацію дискреційних повноважень із порушенням критерію легітимної мети.

Найбільш складним є останній етап / критерій, що зосереджується навколо балансу приватних і, за наявності, публічних інтересів. В основі пропорційності лежить балансування – міркування, які можливо описати як зрівняння плюсів і мінусів щодо певного рішення [35, с. 469]. Принцип пропорційності претендує на вирішення ціннісних конфліктів шляхом оцінки ступеня їх відносного співіснування [35, с. 474]. Відповідно можливо стверджувати, що оцінка правомірності реалізації дискреційних повноважень суду здійснюється на основі панівних у суспільстві та серед суддівського корпусу соціальних цінностей.

Відповідно до ст. 15 ГПК України суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання господарського судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо [31]. Однак положення ст. 15 ГПК України навряд чи можна охарактеризувати як (суб)тест чи контрольний список. Так, принцип пропорційності по суті зводиться до забезпечення розумного балансу між приватними (приватними та публічними) інтересами. Тоді як інші складові, перелічені у ст. 15 ГПК України, фактично є критеріями, завдяки яким такий баланс може бути встановлено (віднайдено).

Відповідно суд, вирішуючи питання, пов'язані з пропорційністю, може враховувати перелічені критерії, наприклад, (1) ціну позову, (2) складність справи, (3) значення розгляду справи для сторін. До факторів, які також можуть бути враховані, слід віднести (4) поведінку заявника [36], зокрема наявність чи відсутність ознак зловживання правом (ст. 43 ГПК України), (5) можливість

погіршення становища інших учасників справи в результаті прийняття дискреційного рішення [37] та (6) наявність компенсаційних механізмів для таких учасників справи [37], а також (7) наявність у правовідносинах «сильнішого» та «слабшого» суб'єктів [38].

Фактори, що підлягають врахуванню, можуть відрізнитися залежно від процесуального питання, яке підлягає вирішенню, а їх закритий перелік навряд чи можна скласти. Тим не менш при оцінці пропорційності також рекомендується використання методів контрольного списку. Іншими словами, суддям, опираючись на судову практику, пропонується розробити відкритий список із елементами та факторами для оцінки пропорційності для використання останнього в складних випадках протистояння інтересів зацікавлених осіб. Звернення суддів до контрольних списків покращить процес обдумування рішень, а також сприятиме єдності судової практики, оскільки спрямовуватиме міркування суддів у певному напрямку, при цьому не встановлюючи чіткі рамки та не обмежуючи волевиявлення судді.

Однак використання алгоритмів чи тестів навряд чи істотно сприятиме єдності судової практики, якщо не буде відображене в тексті судових рішень.

У правовій науці існує думка, що зважаючи на підвищену складність правовідносин, щодо яких реалізуються дискреційні повноваження суду, для того, щоб бути законним та обґрунтованим, дискреційне рішення має характеризуватися підвищеним ступенем аргументованості (порівняно із недискреційним рішенням), адже лише в такий спосіб можна системно проаналізувати всі складні юридичні та фактичні аспекти ситуації та дійти правильних висновків щодо її вирішення [14, с. 46]. З цим слід погодитися в тій мірі, що реалізація судом умовно-дискреційних повноважень повинна бути належним чином мотивована у тексті відповідних судових рішень, оскільки наведене є не лише вимогою закону (п. 3 ч. 1 ст. 234; ч. 4 ст. 238 ГПК України [31]), а й методом перевірки обраного дискреційного рішення.

Так, вимога обґрунтування судових рішень загалом дозволяє суддям здійснювати самоконтроль своєї роботи та мотивів, що вплинули на їхні рішення [39, с. 1], змушує суддю оцінити, чи підтверджують міркування та факти зроблений висновок. Багато непорозумінь і помилок у фактах і праві виявляються під час написання рішень [40, с. 244-245]. Необхідність обґрунтування рішення охоплює процес самоконтролю судді

з метою розгляду та перегляду всіх відповідних фактів, факторів, аргументів, а також застосовного права та його тлумачення. Це також гарантує, що рішення не ґрунтується на нерелевантних міркуваннях чи спекуляціях [39, с. 2].

Водночас реалізація судом істинно-дискреційних повноважень, як правило, узагалі не повинна вимагати обґрунтування, оскільки, по-перше, за допомогою них здійснюється управлінська функція суду щодо організації судового процесу, а не вирішуються правові питання, які мають вплив на результат розгляду справи, а по-друге, у цьому випадку не можливо визначити сталий алгоритм вибору дискреційного рішення. Зрештою вимога обґрунтування таких рішень призвела б до суттєвого збільшення «прямих витрат» судової системи, а саме часу, що витрачається суддями на одну справу, без очевидної необхідності для цього.

Висновки. Принцип правової визначеності вимагає обмеження дискреційних повноважень органів влади. Однак встановлення точних меж

дискреційних повноважень суду є малореалістичним завданням. Натомість більш ефективним підходом видається розробка інструментів впливу на процес ухвалення дискреційних рішень з метою забезпечення його більшої послідовності та прогнозованості. Такі інструменти як чотирьохланковий алгоритм, трьохскладовий тест та контрольні списки сприятимуть мінімізації впливу на суд різноманітних суб'єктивних факторів, а також позитивно впливатимуть на єдність судової практики. Запропоноване розмежування на істинно-дискреційні та умовно-дискреційні повноваження дозволяє гнучкіше визначати обсяг необхідного обґрунтування та вимоги до процесу ухвалення дискреційних рішень. Запропонований чотирьохланковий алгоритм має за мету стимулювання суддів до пошуку найкращого варіанту рішення. Своєю чергою перспективним є дослідження розмежування видів дискреційних повноважень суду та розроблення стандарту перегляду дискреційних рішень судами вищих інстанцій.

Список літератури:

1. Постанова Верховного Суду від 26.09.2019 у справі № 920/844/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84627186> (дата звернення: 29.04.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 09.11.2021 у справі № 914/1493/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101210962> (дата звернення: 29.04.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 18.09.2018 у справі № 921/655/17-г/4. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76543065> (дата звернення: 29.04.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 15.03.2018 у справі № 910/14553/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72822751> (дата звернення: 29.04.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 31.07.2019 у справі № 904/4566/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83567417> (дата звернення: 29.04.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 07.06.2022 у справі № 910/15998/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987461> (дата звернення: 29.04.2025).
7. Постанова Верховного Суду від 31.10.2019 у справі № 903/435/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85446052> (дата звернення: 29.04.2025).
8. Постанова Верховного Суду від 05.09.2024 у справі № 910/14283/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502617> (дата звернення: 29.04.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 19.01.2024 у справі № 911/2269/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116445536> (дата звернення: 29.04.2025).
10. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади : монографія. Київ : Парлам, 2023. 460 с.
11. Венеційська комісія. Доповідь про правовладдя. Право України. 2019. № 11. С. 14–38. URL: <https://surl.li/wbluxd> (дата звернення: 29.04.2025).
12. Бойко О. Засоби попередження зловживання дискреційними повноваженнями суддею адміністративного суду. Науковий вісник публічного та приватного права. 2022. № 3. С. 55–60. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.3.10> (дата звернення: 30.04.2025).
13. Гаврилюк О., Катеринчук Л. Людиноцентрична дискреція судової влади. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 6. С. 248–256. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.42> (дата звернення: 30.04.2025).
14. Мельник Г. П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи. Наукові записки. Т. 90. URL: <https://surl.li/cc/indhiq> (дата звернення: 22.04.2025).
15. Білостоцький О. В. Дискреційні повноваження судді: проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Одеса, 2023. 243 с.

16. Posner R. A. An economic approach to legal procedure and judicial administration. *The journal of legal studies*. 1973. Vol. 2, no. 2. P. 399–458. URL: <http://www.jstor.org/stable/724058> (date of access: 29.04.2025).
17. Danziger S., Levav J., Avnaim-Pesso L. Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of the National academy of sciences*. 2011. Vol. 108, no. 17. P. 6889–6892. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1018033108> (date of access: 29.04.2025).
18. Weinshall-Margel K., Shapard J. Overlooked factors in the analysis of parole decisions. *Proceedings of the National academy of sciences*. 2011. Vol. 108, no. 42. P. E833. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.1110910108> (date of access: 29.04.2025).
19. Glöckner A. The irrational hungry judge effect revisited: simulations reveal that the magnitude of the effect is overestimated. *Judgment and decision making*. 2016. Vol. 11, no. 6. P. 601–610. URL: <https://doi.org/10.1017/s1930297500004812> (date of access: 29.04.2025).
20. Smith M., Hyman H. M. B., Redfield S. E. Addressing bias among judges. *State Court Report*. URL: <https://surl.li/cpgbio> (date of access: 29.04.2025).
21. Постанова від 01.08.2022 у справі № 905/2199/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105592433> (дата звернення: 29.04.2025).
22. Постанова Верховного Суду від 18.02.2021 у справі № 14/5026/1020/2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96040650> (дата звернення: 29.04.2025).
23. Dempsey J., Teninbaum G. May it please the bot?. *MIT computational law report*. 2020. URL: <https://surl.li/bpubkz> (date of access: 29.04.2025).
24. Romantz D. S., Vinson K. E. *Legal analysis – the fundamental skill*. 2nd ed. Durham : Carolina Academic Press, 2009. URL: <https://surl.li/yfxmxf> (date of access: 29.04.2025).
25. Thinking Ahead Institute. *Better decision-making: a toolkit*. Thinking Ahead Institute. URL: <https://surl.li/xymstrm> (date of access: 29.04.2025).
26. Keegan M. J. Leadership insights from "The checklist manifesto: how to get things right". IBM Center for The Business of Government. URL: <https://surl.li/mbkxqw> (date of access: 29.04.2025).
27. Checklists: a review of their origins, benefits, and current uses as a cognitive aid in medicine / A. Chaparro et al. *Ergonomics in design: the quarterly of human factors applications*. 2019. Vol. 27, no. 2. P. 21–26. URL: <https://www.researchgate.net/publication/330561453> (date of access: 29.04.2025).
28. Venice Commission. *Rule of law checklist*. Strasbourg, 2016. 72 с. URL: <https://surl.li/zuirro> (дата звернення: 29.04.2025).
29. Dworkin R. Dworkin's "rights thesis". *Michigan law review*. 1976. Vol. 74, no. 6. P. 1167. URL: <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol74/iss6/3>.
30. Постанова Верховного Суду від 13.12.2023 у справі № 160/17003/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115630051> (дата звернення: 29.04.2025).
31. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 29.04.2025).
32. Бевзенко В. М., Панова Г. В. *Сутність та підстави втручання адміністративного суду у розсуд публічної адміністрації: монографія / за заг. Ред. В. М. Бевзенка*. Київ: ВД «Дакор», 2018. 232 с.
33. Постанова Центрального апеляційного господарського суду від 14.03.2023 у справі № 908/859/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109522207> (дата звернення: 30.04.2025).
34. Постанова Верховного Суду від 07.12.2022 у справі № 908/859/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107717345> (дата звернення: 30.04.2025).
35. Tsakyrakis S. Proportionality: an assault on human rights?. *International journal of constitutional law*. 2009. Vol. 7, no. 3. P. 468–493. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mop011> (date of access: 30.04.2025).
36. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.06.2024 у справі № 756/11081/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776617> (дата звернення: 30.04.2025).
37. Постанова Верховного Суду від 13.07.2018 у справі № 905/915/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75429438> (дата звернення: 30.04.2025).
38. Постанова Верховного Суду від 11.07.2018 у справі № 752/6743/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75447838> (дата звернення: 30.04.2025).
39. Themis 2022. *Judicial Ethics and Professional Conduct*. In the judge we trust: the role of reasoning in judicial decisions / C. M. Rodrigues et al. 2022. 20 p. URL: <https://surl.li/qsuszs> (date of access: 30.04.2025).
40. Kearney M. K. The propriety of poetry in judicial opinions. *Widener law journal*. 2003. Vol. 12. P. 597–599.

Ozadovskyi I.L. STRUCTURING THE EXERCISE OF DISCRETIONARY POWERS BY COMMERCIAL COURTS

This article examines the issue of the exercise of discretionary powers by commercial courts within the framework of the principle of legal certainty. The author critically evaluates the traditional scholarly focus on the search for objective limits to judicial discretion, arguing that such limits cannot, a priori, be clearly defined or universally applicable. The author argues for shifting the focus from searching for limits to analyzing the structure of the discretionary decision-making process and the tools for structuring it. The article highlights the underdeveloped state within Ukrainian legal scholarship concerning the process of selecting a discretionary option, as well as the impact of subjective factors—such as cognitive biases, fatigue, and mental exhaustion—on judicial activity. The work proposes distinguishing between 'truly discretionary' and 'conditionally discretionary' judicial powers based on the nature of the choice the judge makes. Drawing on national legislation and the ideas of R. Dworkin, the author posits a presumption of a single correct answer within the scope of conditionally discretionary powers, which the judge is obligated to identify. The core of the work focuses on developing tools to structure the exercise of discretionary powers by commercial courts: a four-stage algorithm for selecting what the court deems the best decision when exercising conditionally discretionary powers; a three-component test to verify the lawfulness of decisions made under truly discretionary powers; and a methodology for employing checklists. It is argued that these approaches can mitigate the influence of subjective factors, enhance the consistency and predictability of the discretionary decision-making process, and contribute to the uniformity of judicial practice. Particular attention is given to the feasibility and utility of developing checklists for assessing factors relevant to determining proportionality. The author also underscores the importance of justifying conditionally discretionary decisions as a mechanism for judicial self-regulation. The article concludes with proposals for enhancing the practice of exercising judicial discretionary powers, considering both national and international experience.

Key words: principle of legal certainty; discretionary powers; discretion; judicial discretion; cognitive biases; proportionality; legal test; checklist; justification of judicial decisions.